NOTE NUMISMATICE TOMITANE. DESCOPERIRI MONETARE PREROMANE ÎN CONTEXTE FUNERARE: ZONA „GARA VECHE"/ANSAMBLUL DE BLOCURI STRADA TRAIAN, CONSTANȚA (1957-1960) (I)[*]

GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI[**]

Abstract:
The complete decommissioning of the Old Railway Station in Constanta, built in 1860, as well as the railway sleepers in the central area of Constanta, took place during the years 1957-1961. Initially, in the absence of teams of archaeologists from the Regional History Museum in Constanta, the works were carried out inside an early Greek and Hellenistic necropolis of ancient Tomis. This activity was carried out with mechanized and manual means, extending under the same conditions to the construction of a set of apartment blocks along Traian Street, up to the New Railway Station in Constanta. It was only with the years 1961-1962 that the local communist authorities occasionally requested the archaeological presence, which contributed to the rescue, even partial, of some funerary complexes. Unfortunately, between 1959-1961, many pieces discovered in the inventories of some tombs ended up being divided by the workers and engineers present on the construction sites. Thus, under these conditions, various heritage assets, such as metal vessels, ceramic vessels, glass vessels, coins, jewelry, etc., did not end up in museum collections. This article analyzes, within these fortuitous discoveries, three funerary deposits dated to the 5th century BC. These were composed of 4 silver pieces from the Achaemenid Empire, 8 silver specimens from Parion and 7 bronze coins of the "wheel" type cast in Istros (possibly also in Tomis). Practically, for the ancient period the coins discovered in the tombs had a precise destination, which belonged to the spiritual religious life, and when there were several associated, they constituted voluntary deposits. They represented relict cash that was no longer used on the local or regional monetary market, having been removed and collected from local monetary circulation.

Keywords: *deposits; coins; necropolis; Tomis; point "Gara Veche/Gară Nouă – Gara Veche residential block complex"; 5th century BC.*

[*] Publicarea descoperirilor monetare funerare din zona „Gara Veche/Ansamblul de blocuri strada Traian și bulevardul Republicii" o avem pregătită pentru trei părți astfel: I. depozite monetare funerare din secolul al V-lea; II: depozite monetare funerare din epocă elenistică; III: descoperiri monetare funerare preromane izolate.

[**] Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; Școala Doctorală de Istorie, Universitatea „Ovidius" Constanța; gtalmatchi@yahoo.com.

INTRODUCERE

Perioada specifică anilor ’50-’60 ai secolului al XX-lea a însemnat pentru statul român, printre altele, și startul realizării a numeroase investiții social-edilitare și de amenajare a unor „centre civice” în orașele importante din Republica Populară Română. Toate aceste transformări edilitare au răscolit, la propriu, zone istorice cunoscute din orașele cu un bogat patrimoniu istoric și arheologic. În această ordine de idei, rareori la Constanța, fie Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, fie Muzeul Regional de Istorie din Constanța, puteau avea un acces prealabil pentru efectuarea de săpături de salvare, în contextul realizării unor investiții majore[1]. Astfel, în anii precizați s-au desfășurat la Constanța demolări, în urma unor proiecte de sistematizare aprobate de organele superioare ale statului (din diferite ministere și stabilite prin decrete), au fost impuse noi „realizări arhitecturale și urbanistice”, în genul ansamblurilor de locuințe, al clădirilor administrative, al instituțiilor de cultură, al hotelurilor și al restaurantelor etc[2].

Chiar dacă se spera, la modul teoretic, că întregul material arheologic și numismatic, într-o formă sau alta, va ajunge în colecțiile abilitate de stat, probabil și din cauza desfășurării tardive sau

[1] Această ignorare a recuperării valorilor istorico-arheologice specifice patrimoniului imobil și mobil național antic este o caracteristică a perioadei de început a implicării Partidului Comunist, în anii '50 și începutul anilor '60 ai secolului al XX-lea, în modificările de substanță edilitare și urbanistice din zona centrelor civice. Rareori, abia atunci când descoperirile păreau remarcabile, erau sesizate muzeele și puteau pătrunde cu puținii specialiști în zonele afectate de noile proiecte. Nici nu se punea problema de săpături sistematice arheologice. Aceste stări de lucruri sunt foarte bine cunoscute pentru cei care au descris la momentul respectiv situația constatată privind descoperirile arheologice (*cf.* CANARACHE 1969: 28). Situația se va modifica în a doua parte a anilor ’60 și mai ales din anii ’70 ai secolului al XX-lea, odată cu reorientarea politicii de stat și spre „sectorul” istoric și arheologic, de afirmare și susținere a spiritului național, a ideologiei naționaliste în Republica Socialistă România. Singurele solicitări majore constatate la Constanța, venite din partea autorităților către muzeul local, dar, în mod excepțional, au fost făcute în contextul descoperirii întâmplătoare a tezaurului de sculpturi (în apropierea fundației unui bloc, sub terasamentul feroviar) și a Edificiului Roman cu Mozaic (tot în contextul realizării unui bloc de locuințe – B, în Piața Independenței, viitoarea Piață Ovidiu. Cele două solicitări de intervenție arheologică s-au datorat și unei foarte bune relații personale existente între directorul de atunci al muzeului, Vasile Canarache și prim-secretarul județului, Vasile Vîlcu. Cu atât mai surprinzătoare este o interpretare nefundamentată privind contextul descoperii tezaurului de sculpturi din 1962 de la Constanța astfel: „Așa cum se proceda în epocă (sic! n.n.), muncitorii și responsabilii de la fața locului au chemat telefonic specialiștii muzeului, raportând descoperirea făcută” (*cf.* TEZAURUL 2024: 20). Afirmația nu corespunde cu situația cunoscută în epocă de către foștii specialiști de la muzeul din Constanța și de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București. Dacă ea a existat oficial, sigur aparținea autorităților comuniste, care încercau, prin propagandă să acopere distrugerea vestigiilor antice din Constanța, practicată atunci fără milă, dacă se aflau în calea investițiilor epocale ale tânărului stat comunist. Conform unui film făcut la momentul descoperirii, în apropiere gropii săpate pentru salvarea tezaurului de sculpturi, se pot vedea deja blocurile finalizate la momentul descoperirii (vezi: https://ziare.com/tezaur/tezaur-statui-tomis-constanta-descoperire-arheologica-exceptionala-video). Șansa anunțării muzeului a fost apariția, către suprafață, în poziție verticală, a capului zeiței Fortuna, în perioada finală de realizare a blocului din apropiere, în cadrul mai general al șantierului corespunzător proiectului „Ansamblul de locuințe Gară Nouă-Gară Veche”, proiectat între anii 1958-1959 (blocuri de locuințe și spații comerciale). Ca idee de lucru, arhitecții care au realizat proiectul respectiv, considerau că se asiguraseră toate condițiile pentru evitarea oricăror posibile vestigii arheologice care ar fi întârziat lucrările și ar fi pus responsabilii implicați în imposibilitatea terminării lucrărilor la timp sau chiar mai devreme, pentru a se evita, în totalitate, orice activitate de cercetare și conservare muzeistică (informație arh. Radu Cornescu). O dovadă în acest sens este și situația descoperirii din vara anului 1959 a Edificiului Roman cu Mozaic. Doar șansa apariției unor ziduri absolut monumentale și, mai ales, pe terasă, acolo unde nu deranja o ipotetică altă eventuală investiție edilitară, a făcut ca acesta să fie salvat, cu prilejul realizării blocului B din piața Ovidiu. Altfel, blocurile A și B, poziționate pe marginile pieței, de o parte și de alta a sa, și-au urmat în mod liniar, fără sincope, desfășurarea șantierului de construcție, fără nicio cercetare arheologică prealabilă a celor două spații, cu un cert potențial arheologic. Acolo s-au pierdut, pentru totdeauna, date arheologice revelatoare, cel puțin pentru istoria elenistică a orașului Tomis.

[2] Informații provenind din partea arh. Radu Cornescu (Constanța), căruia îi mulțumim și pe această cale.

în lipsa activităților de salvare arheologică pentru lucrările de amploare menționate, piese arheologice și numismatice descoperite s-au transformat în „suvenire de la oraș" pentru inginerii, muncitorii și toți cei implicați pe șantiere, în „construirea comunismului și a socialismului în România". Astfel, s-a creat, întâmplător, prin obtuzitatea deciziilor statului român, oportunitatea însușirii de multe obiecte ceramice, de sticlă, metalice și, posibil, din os, de patrimoniu mobil. Cum cele din ceramică, sticlă și, foarte probabil, din os, s-au putut sparge sau deteriora destul de ușor în lipsa păstrării lor corespunzătoare de-a lungul vremii, cele care au învins timpul au fost cele metalice, foarte posibil cvasi-majoritare fiind piesele monetare.

Ulterior, aceste piese de patrimoniu au fost moștenite în familiile respective, odată cu decesul celor inițial implicați, „circulând" de la o persoană la alta. Noii posesori și-au dorit, în mod firesc, verificarea autenticității și valorii lor, prin intermediul specialiștilor în domeniu. Așa s-a întâmplat la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, la solicitarea directorului Adrian Rădulescu (între 1994-2000), la Institutul de Arheologie din Iași al Academiei Române, la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din București al Academiei Române etc.[3]. Este și contextul care ne-a permis înregistrarea multor informații privind investițiile, contextele descoperirilor (acolo unde a fost posibil), locurile, anii și, prin acceptul deținătorilor, datele tehnice (ax, greutate, diametre, descriere, fotografii). Astfel, s-au putut recupera secvențe importante privind istoria monetară preromană din spațiul vest-pontic, inclusiv din Tomisul antic. Este și situația articolului de față.

După finalizarea celui de al Doilea Război Mondial, după abdicarea regelui Mihai I, Regiunea Constanța a reprezentat o prioritate pentru regimul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, iar orașul a beneficiat de numeroase lucrări de modernizare și industrializare, cu precădere în perioada anilor 1956-1960, dar și ulterior[4]. În anul 1958 trupele sovietice se retrag din Constanța și de pe tot teritoriul României, care devine singura țară din Tratatul de la Varșovia fără baze militare și trupe de ocupație rusești[5]. Implicit, zona peninsulară a vechiului Tomis devine scena unor transformări cu interes economic, urbanistic și turistic. Pe 3 aprilie 1958, Palatul Sporturilor din Constanța găzduiește „Consfătuirea pe țară a țăranilor și lucrătorilor din sectorul socialist al agriculturii" (unde au fost prezenți Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu). Cu ocazia acestei întâlnirii sunt luate decizii finale privind transformarea urbanistică a zonei vechi a orașului Constanța. Una dintre aceste decizii a cuprins și intervenția directă asupra zonei „Gării Vechi" din Constanța, construită în anul 1860, poziționată în zona relativ centrală a Constanței, în capătul dinspre orașul modern al peninsulei tomitane[6] (Pl. I.1-2; Pl. II.1). Astăzi, pe locul fostei Gări Vechi sunt construite două edificii aparținând Baroului și Corpului de notari publici din Constanța (în apropierea noii clădiri a Tribunalului) (Pl. II.2).

Intervenția primară din zona amintită a constat în dezafectarea totală a Gării Vechi și a traverselor de cale ferate din zona centrală a Constanței, eveniment petrecut, cu precădere, pe parcursul anilor 1959-1961. Dar, de fapt, dezafectarea liniilor ferate a debutat în anul 1957, împreună cu separarea traficului de marfă de cel de călători, prin executarea, în 1958, a unei stații de

[3] O dificultate apreciabilă a constituit-o dorința noastră de a realiza verificări cât mai de substanță privind descoperirile monetare înregistrate (în acest sens am apelat și la cunoștințele și documentarea fostului președinte al Asociației Numismatice „Ovidius" din Constanța, Mihai Bogdan). După o selecție foarte riguroasă, alegem să introducem în circuitul științific doar descoperirile pe care le considerăm cele mai veridice, la peste 60 de ani de la momentul producerii lor.

[4] CIORBEA 1996: 135.

[5] SCURTU 2010: 108.

[6] CEALERA 2025: 165.

mărfuri în cartierul Obor, cu folosirea antrepozitelor existente. Gara Veche era una terminus, cu un profil în lung, necorespunzător din punct de vedere al exploatării feroviare moderne, care nu mai putea face față traficului sporit, specific unei capitale de regiune[7]. Proiectul de demolare a fost în corelație cu altul, intitulat „Ansamblul de locuințe Gară Nouă/Gară Veche", întocmit de Direcția de Sistematizare, Arhitectură și Proiectare în Construcții Constanța (ulterior, transformată în Institutul de Proiectare Județean, astăzi PROIECT SA Constanța). Pentru o mai bună orientare, facem precizarea că, pe toată latura de vest a actualului bulevard Tomis, de la Hotel Grand și până la Hotelul Central (Pescarul), exista un parc care se numea Parcul Gării, iar actualul parc arheologic era numit Parcul „Maxim Gorki".

Inițial, Muzeul de Istorie din Constanța nu a fost implicat de autoritățile comuniste în procesul complex al dezafectării Gării Constanța și al împrejurimilor, respectiv, în etapa construirii de blocuri de locuințe între Gara Veche și Gara Nouă. Ca urmare, intervențiile sale, prin directorul de la acel moment, Vasile Canarache, și prin foarte puținii specialiști prezenți în corpul profesional, au fost tardive, măcar din perspectiva necropolei grecești existente parțial în aria afectată. Intervenția arheologilor, foarte posibil la insistențele prelungite ale lui Vasile Canarache către autorități, s-a realizat abia spre finalul lucrărilor. Distrugerea temeinică și masivă a acestei necropole a reclamat, în 1962, solicitarea de către autoritățile comuniste a prezenței muzeografilor în contextul descoperirii tezaurului de sculpturi (Pl. III), care erau ascunse în apropierea terasamentului căii ferate, în dreptul ansamblului de blocuri Gară Nouă-Gară Veche[8].

Astfel, specialiștii muzeului au putut cerceta abia odată cu anul 1961, foarte aproape de finalizarea lucrărilor de eliberare finală a terenului, într-un colț al necropolei dinspre gară a fundației blocului F, câteva morminte, prin intermediul unor echipe de salvare arheologică, în contextul „amplitudinii și ritmului accelerat al muncii pe șantierele menționate (n.n. în Constanța)"[9].

Singurul mormânt cu monede în componența inventarului funerar a fost unul de incinerație și a putut fi datat către mijlocul secolului al IV-lea a.Chr.[10]. În componența acestuia se găseau o monedă histriană de bronz turnată din tipul „cu roata", o alta din argint din Apollonia Pontica, o statuetă de teracotă, o cupă *kotyle*, o cană de argilă de culoare roșie-cărămizie, un bol decorat cu firnis ușor metalic, un capac ceramic attic, o ustensilă de os, un gât de amforă, un strigiliu de fier și un alt bol decorat cu firnis negru, omogen și lucios la exterior. La aceste informații adăugăm câteva descoperiri izolate întâmplătoare, apărute în același context al lucrărilor de dezafectare a Gării Vechi, provenind, posibil, din 1961. Astfel, în contextul construirii unor blocuri de locuințe și de realizare a unor canalizări, am publicat mai multe monede de bronz preromane, de perioadă elenistică, bătute la Tomis (2 exemplare, tip „Zeus")[11], Mesambria (1 exemplar, tip „coif corinthian")[12] și Dionysopolis (1 exemplar, tip „Dionysos")[13].

[7] Informații provenind de la arh. Radu Cornescu (Constanța), căruia îi mulțumim și pe această cale.

[8] Solicitarea opririi activității de șantier de construcții în zona apariției capului zeiței Fortuna la suprafața terenului s-a făcut printr-un apel telefonic al lui Vasile Canarache către autoritățile politice locale.

[9] BUCOVALĂ 1967: 7.

[10] BUCOVALĂ 1967: 12-13.

[11] REGLING 1910: 646-647, Nr. 2461.

[12] STANCOMB 2000: Pl. X, Nr. 225-228.

[13] STANCOMB 2000: Pl. VI, Nr. 107-108.

Este foarte posibil ca acestea să provină din mai multe morminte, unele deranjate şi parţial distruse de lucrările edilitare amintite, altele publicate din „lotul" amintit[14]. Astfel, sunt de enumerat ca salvate parţial de aceleaşi echipe de cercetare arheologică[15], între anii 1961-1963, în canalizare, la blocul F, blocul C1, blocul D, între blocurile A3 şi A4, blocul E5, într-o groapă rezervor, un număr de alte treisprezece morminte. Toate sunt datate între începutul secolului al III-lea a.Chr. şi începutul secolului I p.Chr.

Sunt de adăugat alte trei exemplare de bronz tomitane din tipurile „Marele Zeu" (1 exemplar)[16] şi „Zeus" (2 exemplare)[17], publicate separat, care provin de la blocul F, dintr-un mormânt de inhumaţie, de la blocul C1, din M 37 şi *passim*, „din săpăturile arheologice ale anilor 60 din secolul XX, din zona Gării Vechi a oraşului"[18].

Desfăşurarea lucrărilor edilitare din zona „Gării Vechi" şi a ansamblului de locuinţe, mai ales din aria aflată de-a lungul străzii Traian spre actualul bulevard Ferdinand, s-au desfăşurat într-o necropolă specifică perioadei preromane. Din relatările deja menţionate, oferite la muzeu în cursul anilor '90 ai secolului al XX-lea, descoperirile arheologice şi monetare realizate în contexte „fortuite" aparţineau unor morminte majoritar de incineraţie, dispuse ordonat (sau haotic, uneori chiar alternativ), mai mult sau mai puţin apropiate. Respectiva zonă face parte din „necropola elenistică, plasată între zidul de incintă elenistic şi cel de epocă romană (sfârşitul sec. III e.n.), pe care în unele puncte îl şi depăşeşte"[19].

DESCOPERIRILE MONETARE

De-a lungul timpului, între anii 2005-2012, cu ocazia unor sesiuni, conferinţe şi congrese am susţinut mai multe comunicări în care am prezentat, mai mult sau mai puţin sumar, diferite descoperiri monetare preromane, din Tomis şi din restul teritoriului istro-pontic, despre care nu se cunoştea încă nimic în literatura de specialitate[20]. Deşi a fost doar o trecere în revistă a unor descoperiri izolate şi a unor tezaure sau depozite monetare apărute, mai ales înainte de 2001, scopul principal a fost acela de a le introduce, măcar parţial, în circuitul ştiinţific şi de a sublinia importanţa lor pentru istoria prezenţei şi a circulaţiei monetare preromane la Tomis. Şi nu doar la Tomis, ci şi în unele puncte aflate, din punct de vedere administrativ, în aria generală a judeţului Constanţa.

Pentru început ne propunem prezentare etapizată a depozitelor monetare funerare descoperite în anii amintiţi, din păcate fără a putea şti (poate niciodată) ce alte obiecte mai făceau parte din inventarul funerar al fiecărui mormânt. Cele trei depozite monetare aparţin, cronologic, secolului al V-lea a.Chr., fiind cele mai vechi asocieri, din totalitatea celor cunoscute ca provenind din necropola greacă aflată în zona punctului „Gara Veche".

---

[14] BUCOVALĂ 1967: 12-13, Nr. 3; 35, Nr. 24; 87, Nr. 53; 97-104, Nr. 60-63; 108-109, Nr. 67; 112-115, Nr. 69-72; 117, Nr. 74.

[15] Se face menţiunea, foarte discret, că o parte au fost deranjate, fără a se preciza de cine şi în ce context (vezi BUCOVALĂ 1967: 112).

[16] REGLING 1910: 644, Nr. 2454 (?).

[17] REGLING 1910: 647, Nr. 2462; 649, Nr. 2469.

[18] TALMAŢCHI 2022: 283, Nr. 4; 284, Nr. 6; 285, Nr. 9.

[19] BUCOVALĂ 1967: 7.

[20] TALMAŢCHI 2005; TALMAŢCHI 2008; CUSTUREA, TALMAŢCHI 2008; CUSTUREA, TALMAŢCHI 2009; TALMAŢCHI, CUSTUREA 2010; TALMAŢCHI 2012.

CATALOGUL DEPOZITELOR MONETARE FUNERARE[21]

PERSIA, IMPERIUL AHEMENID

Xerxes I/Darius II, circa 480-420 a.Chr.

1. AR; *siglos*; 5,22 g; 15 x 14,2 mm (Pl. IV.1).
Av. Anepigraf: Rege sau erou persan, purtând *kidaris* și *kandys*, tolbă peste umăr, în poziție de alergare, în genunchi, la dreapta, ținând sulița în mâna dreaptă, arcul în stânga.
Rv. Anepigraf; dreptunghi incus.
Referință: CARRADICE 1987: 78, type IIIa-IIIb, Groups A/B (Pl. XII).

2. AR; *siglos*; 5,23 g; 14,7 x 14,3 mm (Pl. IV.2).
Av. Anepigraf; rege sau erou persan, purtând *kidaris* și *kandys*, tolbă peste umăr, în poziție de alergare, în genunchi, la dreapta, ținând sulița în mâna dreaptă, arcul în stânga.
Rv. Anepigraf: dreptunghi incus.
Referință: CARRADICE 1987: 78, type IIIa-IIIb, Groups A/B (Pl. XII).

3. AR; *siglos*; 5,26 g; 15,1 x 14,3 mm (Pl. IV.3).
Av. Anepigraf; rege sau erou persan, purtând *kidaris* și *kandys*, tolbă peste umăr, în poziție de alergare, în genunchi, la dreapta, ținând sulița în mâna dreaptă, arcul în stânga.
Rv. Anepigraf; dreptunghi incus.
Referință: CARRADICE 1987: 78, type IIIa-IIIb, Groups A/B (Pl. XII).

4. AR; *siglos*; 5,16 g; 14,4 x 14,2 mm (Pl. IV.4).
Av. Anepigraf; rege sau erou persan, purtând *kidaris* și *kandys*, tolbă peste umăr, în poziție de alergare, în genunchi, la dreapta, ținând sulița în mâna dreaptă, arcul în stânga.
Rv. Anepigraf; dreptunghi incus.
Referință: CARRADICE 1987: 78, type IIIa-IIIb, Groups A/B (Pl. XII).

Parion

5. AR; drahmă; 3,13 g; 12 x 11,5 mm (Pl. IV.5).
Av. Anepigraf; Gorgonă, văzută din față, cu gura larg deschisă și limba ieșită în afară; părul redat sub forma mai multor șerpi.
Rv. Pătrat incus, cu un model neregulat în interior; globulă centrală.
Referință: BMC Mysia: 94-95, Nr. 1-13, Pl. XXI, Nr. 6 (anii 500-480 a.Chr.); SNG Cop: Pl. 7, Nr. 256 (secolul V a.Chr.).

6. AR; drahmă; 3,15 g; 12 x 11,7 mm (Pl. IV.6).
Av. Anepigraf; Gorgonă, văzută din față, cu gura larg deschisă și limba ieșită în afară; părul redat sub forma mai multor șerpi.
Rv. Pătrat incus, cu un model neregulat în interior; globulă centrală.
Referință: BMC Mysia: 94-95, Nr. 1-13, Pl. XXI, Nr. 6 (anii 500-400 a.Chr.); SNG Cop: Pl. 7, Nr. 256 (secolul V a.Chr.).

7. AR; drahmă; 3,15 g; 12 mm (Pl. IV.7).
Av. Anepigraf; Gorgonă, văzută din față, cu gura larg deschisă și limba ieșită în afară; părul redat sub forma mai multor șerpi; destul de șters.
Rv. Pătrat incus, cu un model neregulat în interior; globulă centrală.

[21] Pentru descrierea monedelor din catalog au fost folosite mai multe abrevieri, astfel: AR - argint, AE - bronz, g - gram, mm - milimetru; Av. - avers; Rv. - revers.

Referință: BMC Mysia: 94-95, Nr. 1-13, Pl. XXI, Nr. 6 (anii 500-400 a.Chr.); SNG Cop: Pl. 7, Nr. 256 (secolul V a.Chr.).

8. AR; drahmă; 3,25 g; 12 mm (Pl. IV.8).
Av. Anepigraf; Gorgonă, văzută din față, cu gura larg deschisă și limba ieșită în afară; părul redat sub forma mai multor șerpi; destul de șters.
Rv. Pătrat incus, cu un model neregulat în interior; globulă centrală.
Referință: BMC Mysia: 94-95, Nr. 1-13, Pl. XXI, Nr. 6 (anii 500-400 a.Chr.); SNG Cop: Pl. 7, Nr. 256 (secolul V a.Chr.).

9. AR; drahmă; 3,11 g; 11 mm (Pl. IV.9).
Av. Anepigraf; Gorgonă, văzută din față, cu gura larg deschisă și limba ieșită în afară; părul redat sub forma mai multor șerpi; destul de șters.
Rv. Pătrat incus, cu un model neregulat în interior; globulă centrală; destul de șters.
Referință: BMC Mysia: 94-95, Nr. 1-13, Pl. XXI, Nr. 6 (anii 500-400 a.Chr.); SNG Cop: Pl. 7, Nr. 256 (secolul V a.Chr.).

10. AR; drahmă; 3,21 g; 11,7 x 11,5 mm (Pl. IV.10).
Av. Anepigraf; Gorgonă, văzută din față, cu gura larg deschisă și limba ieșită în afară; părul redat sub forma mai multor șerpi; relativ șters.
Rv. Pătrat incus, cu un model neregulat în interior; globulă centrală.
Referință: BMC Mysia: 94-95, Nr. 1-13, Pl. XXI, Nr. 6 (anii 500-400 a.Chr.); SNG Cop: Pl. 7, Nr. 256 (secolul V a.Chr.).

11. AR; drahmă; 3,28 g; 12,2 x 11,5 mm (Pl. IV.11).
Av. Anepigraf; Gorgonă, văzută din față, cu gura larg deschisă și limba ieșită în afară; părul redat sub forma mai multor șerpi; relativ șters.
Rv. Pătrat incus, cu un model neregulat în interior; globulă centrală; destul de șters.
Referință: BMC Mysia: 94-95, Nr. 1-13, Pl. XXI, Nr. 6 (anii 500-400 a.Chr.); SNG Cop: Pl. 7, Nr. 256 (secolul V a.Chr.).

12. AR; drahmă; 3,29 g; 11,52 x 11,2 mm (Pl. IV.12).
Av. Anepigraf; Gorgonă, văzută din față, cu gura larg deschisă și limba ieșită în afară; părul redat sub forma mai multor șerpi; destul de șters.
Rv. Pătrat incus, cu un model neregulat în interior; globulă centrală.
Referință: BMC Mysia: 94-95, Nr. 1-13, Pl. XXI, Nr. 6 (anii 500-400 a.Chr.); SNG Cop: Pl. 7, Nr. 256 (secolul V a.Chr.).

Istros

13. AE; 0,49 g; 9 mm (Pl. IV.13).
Av. Anepigraf; roată cu patru spițe cu buton central.
Rv. legenda [IΣT].
Referință: PICK 1898: 182, Nr. 532.

14. AE; 0,51 g; 11 mm (cu tot cu peduncul); 9 mm fără peduncul (Pl. IV.14).
Av. Anepigraf; roată cu patru spițe cu buton central.
Rv. legenda IΣT.
Observație: rest de peduncul rămas de la procesul turnării; trei perforații cauzate de același proces, prin retragerea metalului.
Referință: PICK 1898: 182, Nr. 532.

15. AE; 0,60 g; 10 mm (Pl. IV.15).
Av. Anepigraf; roată cu patru spițe cu buton central.

Rv. legenda IΣT.
Referință: PICK 1898: 182, Nr. 532.

16. AE; 0,81 g; 9,5 mm (Pl. IV.16).
Av. Anepigraf; roată cu patru spițe cu buton central.
Rv. legenda IΣT.
Referință: PICK 1898: 182, Nr. 533.

17. AE; 0,82 g; 10 mm (cu tot cu peduncul), 9 mm fără peduncul (Pl. IV.17).
Av. Anepigraf; roată cu patru spițe cu buton central.
Rv. legenda IΣT.
Observație: rest de peduncul rămas de la procesul turnării.
Referință: PICK 1898: 182, Nr. 532.

18. AE; 0,84 g; 10 x 9,5 mm.
Av. Anepigraf; roată cu patru spițe cu buton central (Pl. IV.18).
Rv. legenda IΣT.
Referință: PICK 1898: 182, Nr. 533.

19. AE; 0,88 g; 11 mm (cu tot cu peduncul); 10 mm fără peduncul (Pl. IV.19).
Av. Anepigraf; roată cu patru spițe cu buton central.
Rv. legenda IΣT.
Observație: rest de peduncul rămas de la procesul turnării.
Referință: PICK 1898: 182, Nr. 531.

COMENTARIU ARHEOLOGIC ȘI MONETAR

TOMIS-UL TIMPURIU

Întemeierea coloniei Tomis se înscrie în linia tradiției milesiene de fondare de noi așezări, proces desfășurat pe parcursul secolului al VI-lea a.Chr.[22]. Colonizarea s-a efectuat în câteva etape succesive, mai întâi sub forma unui *emporium*, ca un stabiliment comercial de origine ionică, care, probabil, depindea de sfera de influență economică a Istros-ului. Ulterior, s-a ajuns la statutul de *polis*, o dată cu mijlocul secolului al III-lea a.Chr.[23]. În prima sa fază, așezarea era restrânsă ca suprafață, cu un nivel modest de dezvoltare și cu o populație greacă și nativă redusă numeric[24]. Prezența ceramicii indigene, în asociere cu cea de factură greacă, exprimă relațiile stabilite între cele două prezențe etnice de la Tomis, încă din faza incipientă a apariției populației colonizatoare, într-un mediu mereu maleabil[25].

Cele mai semnificative descoperiri de până în acest moment aparțin zonei aflate în capătul dinspre actuala clădire a Cazinoului, la sud și vest de Piața Ovidiu. Conform indiciilor sugerate de prezența materialului amforic descoperit la Tomis, activitatea comercială primară se manifestă din secolul al VI-lea a.Chr., dar abia din veacul al V-lea a.Chr. și pe parcursul celui următor se constată

[22] STOIAN 1961: 238-239; STOIAN 1962: 17; PREDA 2000: 113; BUZOIANU, BĂRBULESCU 2007: 290; BUZOIANU, BĂRBULESCU 2012: 14-15.

[23] VULPE 1968: 153-155.

[24] BUZOIANU, BĂRBULESCU 2007: 293.

[25] RĂDULESCU, SCORPAN 1975: 46-47.

o viață economică intensă[26]. În general, în această perioadă, s-a observat o dezvoltare a relațiilor economice și comerciale cu centre aflate în zonele micro-asiatice și egeene[27].

Ținem să precizăm, din start, faptul că cercetările arheologice de salvare desfășurate de-a lungul secolului al XX-lea în Constanța, au oferit o cantitate impresionantă de obiecte arheologice antice[28]. Printre acestea s-au evidențiat și descoperirile monetare, care au îmbogățit inventarele unor instituții de profil din Constanța, Mangalia și București. Totuși, considerăm că, încă foarte puține dintre piesele aflate în circulația anticului Tomis au și văzut, până în prezent, lumina „șpaclului arheologic" (ne referim aici, inclusiv, la cele descoperite și publicate în reviste de specialitate). Astfel, ele pot fi catalogate chiar ca discrete, raportându-ne la perioada preromană avută în vedere (aproximativ 97 de exemplare în 250 de ani, adică un procent de 0,39 %[29]). De aceea, pe lângă descoperirile realizate în contextul cercetărilor de specialitate, am ales, în activitatea noastră, să publicăm și pe cele cunoscute ca fiind descoperite întâmplător, în contexte și din rațiuni mai mult sau mai puțin obscure, obiective sau subiective, piese care nu au ajuns în atenția cercetării numismatice. O primă parte dintre aceste descoperiri reprezintă și subiectul demersului nostru[30].

Trebuie luate în considerare mai multe motive care au condus la această situație limitată a descoperirilor monetare tomitane din oraș. Multe dintre aceste obiecte antice (patrimoniu mobil) au fost fie distruse, fie înstrăinate în timpul ocupației otomane de până în anii 1877/1878, astfel că au ajuns în colecții private străine și românești și nu în colecțiile statului român. Ulterior, cu puține excepții, situația s-a păstrat până în a doua parte a perioadei interbelice, în ciuda unor măsuri relativ energice luate de statul român. Orașul antic este suprapus și astăzi, total, de către orașul contemporan. Nu în ultimul rând, reamintim distrugerile banale care au fost practicate încă din Antichitate, în epoca romană timpurie, romană și romano-bizantină (până în secolul al VII-lea p.Chr., inclusiv, cel puțin) asupra nivelurilor cu locuire, datorită numeroaselor amenajări, reamenajări, intervenții brutale pentru construirea de noi edificii, gropi etc.

Deci, Tomisul timpuriu ne-a relevat, din punct de vedere arheologic, puține informații, dar știm că suprafața sa era destul de redusă față de cea constatată în epoca romană. Necropola de perioadă greacă este surprinsă în interiorul viitoarei cetăți romane și romano-bizantine[31], iar o parte a zidului de incintă este poziționat la limita nord-estică a actualei Piețe Ovidiu, din peninsula tomitană[32].

Depozitele monetare funerare

1. Din punct de vedere cronologic, primul depozit funerar este compus din patru piese de argint de tip *siglos* (*σίγλος*), aparținând Imperiului Persan Ahemenid, în perioada domniilor lui Darius I - Xerxes I, care constituie rarități monetare pentru teritoriul istro-pontic. Parte a sistemului monetar

---

[26] BUZOIANU 1984: 51-59; BUZOIANU 1985: 71; BUZOIANU 1991: 92; TALMAȚCHI 2017a: 108.

[27] BUZOIANU, BĂRBULESCU 2007: 294.

[28] BARBU 1961: 203-226; BARBU 1971: 47-68; BARBU 1977: 203-214; CHERA 1999: *passim*.

[29] TALMAȚCHI 2017a: 112-113; TALMAȚCHI 2021: 265, nota 20.

[30] Demersul nostru presupune o publicare etapizată a unor astfel de descoperii, ca și a altora, supuse expertizării și predate de către autoritățile competente, până în prezent fiind de amintit următoarele contribuții: TALMAȚCHI 2017b: 275-305; TALMAȚCHI 2019: 141-156; TALMAȚCHI 2022a: 281-297; TALMAȚCHI 2022b: 13-29; TALMAȚCHI 2023a: 63-81; TALMAȚCHI 2023b: 83-95; TALMAȚCHI, CEALERA 2023: TALMAȚCHI 2023c; TALMAȚCHI 2023d: 183-203; TALMAȚCHI 2024a; TALMAȚCHI 2024b: 71-80; DIMA, TALMAȚCHI 2024: 81-90; TALMAȚCHI 2024c: 347-366; TALMAȚCHI, IONESCU 2025: 427-442.

[31] BUZOIANU, BĂRBULESCU 2012: 32.

[32] BARBU 1961: 204, Fig. 1; BUZOIANU, BĂRBULESCU 2012: 32-33.

bimetalic financiar și fiscal restructurat în Imperiul Persan Ahemenid, moneda de argint de tip *siglos*, de o valoare redusă ca piesă individuală, este menționată în inscripții o dată cu sfârșitul secolului al V-lea, însă ea era în circulație cu mult timp înainte de acest indice cronologic[33]. Cele patru monede aparțin tipului III (foarte posibil doar IIIa) stabilit de I. Carradice, având o stare de conservare slabă. Dar prezervarea unor astfel de exemplare în condiții slabe de conservare este o caracteristică a acestora, cele mai multe dintre exemplarele cunoscute fiind în acest stadiu de la descoperire[34].

Ca emitent, este foarte posibil ca toate să aparțină perioadei Xerxes I - Darius II, fiind bătute în monetăria din Sardis (Pl. V.1). Astfel de piese au fost emise începând cu 480/420 a.Chr., fiind corespunzătoare celei de a treia serii[35]. Exemplarele din seria a III-a, cu cele două variante, IIIa și IIIb, au circulat în secolul al V-lea a.Chr. și au beneficiat de o producție consistentă, cantitativ și cronologic[36]. Producerea masivă de monedă de argint de către perși coincide cu campaniile militare în contextul Revoltei Ioniene și cu invadarea de către Darius I a lumii grecești, respectiv pregătirile lui Xerxes I și continuarea invaziei până în jur de 450 a.Chr. Moneda de argint nu era destinată trupelor persane, ci acopereau cheltuielile diplomatice (inclusiv mita), logistica și plata mercenarilor angajați[37].

Acest tip III, specific organizării monetăriei de argint din Imperiul Persan Ahemenid, a avut o producere îndelungată[38]. Prezența unor astfel de exemplare la Tomis, la o distanță apreciabilă de aria Imperiului Ahemenid, reprezintă o excepție care confirmă regula descoperirii lor izolate, cu precădere, în Asia Minor (unde sunt considerate monede locale), Egipt și Siria[39]. În general, lumea greacă a cunoscut prezența acestor exemplare în mod izolat datorită unei largi prezențe pe parcursul secolului al V-lea a.Chr., iar în complexe închise sunt descoperite în Grecia, Macedonia și Italia[40]. Pe de altă parte, faptul că alături de monede de argint persane nu au fost descoperite și monede de aur persane (darici) în tezaure și depozite funerare, vine să confirme, încă odată, lipsa unor asemenea asocieri.

Un singur alt exemplar mai era cunoscut până în prezent din descoperirile de la Tomis, bătut tot la Sardis, în perioada Xerxes I - Artaxerses I[41]. Pătrunderea lor în zona Tomis-ului este foarte posibil să o datorăm direct unui eveniment politico-militar semnificativ, ale cărui consecințe se vor întinde pe câteva decenii după consumarea sa. Expediția militară a regelui persan Darius I, întreprinsă contra sciților, în anul 513 (sau 514 ori 519 a.Chr.)[42], a reprezentat un moment dificil în evoluția comunităților grecești, autohtone și greco-autohtone. Asistăm, cu acest prilej, la distrugerea amplă a cetății Istros[43], documentată din punct de vedere arheologic în „zona sacră”[44]. Această distrugere a fost pusă pe seama perșilor, dar pare a fi la fel de veridică și o distrugere datorată

[33] CARRADICE 1987: 76.
[34] CARRADICE 1987: 91.
[35] CARRADICE 1987: 84.
[36] CARRADICE 1987: 92.
[37] CARRADICE 1987: 92; KLEIN 1999: 16-17.
[38] CARRADICE 1987: 77.
[39] CARRADICE 1987: 89.
[40] ALRAM 1994: 39-40.
[41] TALMAȚCHI 2007: 138, Nr. 1.
[42] ALEXANDRESCU 1986: 28, Nr. 99.
[43] PREDA 1982: 19-24.
[44] PIPPIDI, BERCIU 1965: 162; ALEXANDRESCU 2005: 93-94.

sciților, ca răspuns la o poziționare pro-persană a cetățenilor histrieni[45]. Expediția persană, prin retragerea grăbită, a permis pătrunderea, din ce în ce mai insistentă, a grupurilor militare scitice care, în numeroase rânduri, au devastat spațiul dobrogean[46]. Este posibil ca, în secolul al V-lea a.Chr., cetatea Istros să se fi aflat sub protectorat scitic[47], redus ca durată și intensitate[48]. Probabil, în cursul următorului deceniu, după expediția persană, cei din Istros, cu aportul economic al chorei, au reușit o reconstruire amplă a cetății, și o resetare a relațiilor cu lumea autohtonă înconjurătoare. Acum vor turna și semne monetare imprimate cu imaginea roții cu patru spițe. Iar aceste semne monetare aparte, după cum am mai menționat cu mai multe prilejuri[49], reprezintă veriga de continuitate dintre semnele monetare și monedele „cu roata" de la Istros. Turnarea monedelor „cu roata" și baterea primei serii în argint din tipul „Apollo", în secolul V a.Chr., pot fi considerate ca o formă de manifestare a forței sale economice refăcute și deja aflate în plină expansiune geografică.

La stadiu de ipoteză, este posibil ca prezența celor patru piese, depuse funerar, să poată fi explicată ca „urme" ale unor jafuri sau prăzi de război obținute de sciți, în zonele unde s-au desfășurat conflicte directe cu armatele persane sau, mai degrabă, sunt venite din teritoriile aflate mult mai la sud, transportate de un posibil negustor sau mercenar, ca rezervă de argint de foarte bună calitate.

2. Al doilea depozit monetar funerar prezentat, din punct de vedere cronologic, este compus din cele nouă monede de argint din Parion/Parium (Πάριον/Mysia, provincia Çanakkale, municipiul Biga, satul Kemer, Turcia) (Pl. V.2).

Întemeierea orașului Parion aparține anului 709 a.Chr., foarte probabil de către colonișți din Erythrai și Milet, în mod colectiv[50]. Parion a avut, în perioada timpurie, relații consistente cu regatul din Lydia și diferite orașe grecești din Asia Mică, fiind un important centru naval și militar, mijlocind comerțul între Marea Neagră și lumea greacă[51] (Pl. VI.1). De asemenea, orașul a fost sub dominația Imperiului Ahemenid, în cursul secolului al VI-lea a.Chr. și în prima parte a celui următor[52] În sfârșit, Parion devine, în veacul al IV-lea, membru al „Federației Ilion", care fusese fondată de Alexandru cel Mare și conținea orașe din Troas[53].

Monetăria sa timpurie a produs două tipuri principale, dintre care primul, prezent în catalog, prezintă, pe avers, capul Gorgonei văzut din față, iar pe revers, un pătrat incus segmentat[54]. Gorgona cu șerpi în păr este monstrul mitic specific mitologiei grecești, care a apărut pe diferite tipuri monetare din întreaga lume greacă[55]. Având un pond variabil în jurul valorii de 3-4 g, monedele sunt

[45] RUSCU 2002: 55-56.

[46] ALEXANDRESCU 1956: 334; RUSCU 2002: 39.

[47] OPPERMANN 2002: 252.

[48] IRIMIA 2007: 398.

[49] Încă din teza de doctorat, intitulată „Monedele orașelor vest-pontice dobrogene în mediul autohton dintre Balcani și Carpați (sec. VI-I a.Chr.)", redactată în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, în perioada 1997-2005, sub coordonarea profesorului dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba; TALMAȚCHI, MATEI 2003: 35, Nr. 1-2; PREDA 2003: 20-22, Fig. 1.2; TALMAȚCHI, BĂJENARU 2004-2009: 189; prima menționare a unui astfel de semn monetar vezi la POENARU-BORDEA 1996-1998: 434, Nr. 12.

[50] MARCACCINI 2001: 156; TEKIN 2008: 7.

[51] KELEȘ 2014b: 117-118.

[52] KELEȘ, OYARÇIN, YILMAZ 2017: 908.

[53] LLOYD 1997: 112; MAGIE 2003: 26.

[54] PRICE, WAGGONER 1975: 84, No. 612.

[55] TSANGARI 2011: 106-107.

datate la sfârșitul secolului al VI-lea a.Chr. și începutul celui următor sau, oricum, în jur de 500 a.Chr.[56]. Totuși, având în vedere mai multe considerații prezente în literatura de specialitate, dintre care reținem mai ales stilul iconografic rudimentar de execuție și greutatea variabilă (care poate coborî și în jurul a 2 g) a unor exemplare, există și opinia singulară privind baterea lor într-o monetărie originară din Tracia sau sunt considerate direct, în totalitate, ca imitații tribale originare din Tracia (vezi, în acest sens, opinia privind atribuirea lor ca rezultat al confederației regale ordyse)[57]. În fundamentarea acestei ipoteze mai exista și argumentul descoperirii lor, din punct de vedere cantitativ semnificativ, și în zona districtelor de astăzi Plovdiv, Stara Zagora, Khakovo și Yambol (Bulgaria), toate situate pe cursul inferior al râului Maritza[58]. În acest context, dacă chiar și exemplarele bine realizate iconografic ar fi fost bătute, conform respectivei opinii, în spațiile tracice, datarea lor ar coborî chiar spre mijlocul secolului IV a.Chr. Personal, nu credem că toate monedele din categoria „Gorogonă/pătrat incus" ar fi fost realizate în monetării din Tracia. Ne-am opri, în acest stadiu al cercetărilor, precauți, doar la cele considerate clar ca fiind imitații[59], care sunt foarte bine individualizate, pe de o parte, chiar prin naivitatea detaliilor iconografice ale aversului (chiar simplist), pe fondul auster, specific acestui tip monetar timpuriu de la Parion. În acest caz, piesele respective ar fi datate între sfârșitul secolului al V-lea și mijlocul veacului al IV-lea a.Chr.[60]. Este adevărat că exemplarele sunt anepigrafe, dar nu credem că acest fapt ar fi fost un imbold în realizarea lor în mediu tribal. Cunoaștem alte situații în care prezența unei sau unor legende pe monede grecești originale nu a reprezentat un impediment în imitarea lor, spre exemplu și în Tracia. Totodată, reținem descoperirea, în urma cercetărilor arheologice, în necropolele din Parion, a unor elemente specifice cultelor de origine tracă și a unor ritualuri funerare (statuete ale lui Orfheu și Artemis Bendis), care ar indica existența unor legături, poate chiar directe, între Parion și Tracia, respectiv Macedonia[61].

Prezența monedelor din Parion ajunse pe piața monetară internă a *emporium*-ului Tomis relevă conexiunea zonei cu aria de circulație monetară sudică, a cărei teoretică limită de nord trebuie reconsiderată ca fiind dincolo de zona inferioară a râului Maritza din Bulgaria.

3. Cel de al treilea depozit funerar este compus din șapte monede de bronz de tip „cu roata", turnate la Istros. În secolul al V-lea a.Chr., Tomisul a făcut parte din zona de circulație a monedei histriene, cel mai bun exemplu în acest sens fiind monedele de bronz din tipul „cu roata", găsite, mai ales, în oraș și în imediata sa apropiere. Menționăm în acest sens, spre exemplu, mai ales cele descoperite în punctul „Parcul Catedralei" (Pl. VI.2) și zona actualului port turistic Tomis[62], prin numărul lor semnificativ.

În cursul cercetărilor arheologice au fost descoperite în punctul „Parcul Catedralei", între anii 1971-1974, 28 de exemplare, în contexte specifice secolului al V-lea a.Chr.[63]. În zona punctului

[56] KELEȘ 2014a: 335; KELEȘ, OYARÇIN, YILMAZ 2017: 908.

[57] TOPALOV 2003: 181, 194-195; TOPALOV 2005: 68-69, Nr. 55-58; TOPALOV, BALABANOV, STOYANOV 2017: 120-122, Nr. 84-88.

[58] TOPALOV 2003: 179.

[59] TOPALOV, BALABANOV, STOYANOV 2017: 121-122, Nr. 85-88.

[60] TOPALOV, BALABANOV, STOYANOV 2017: 121-122.

[61] KELEȘ 2011: 239.

[62] SCORPAN 1980; TALMAȚCHI, CEALERA 2023: 247-249, Nr. 1-15.

[63] SCORPAN 1980: 30-33, 1-28.

„Port turistic Tomis" au fost descoperite, în mod fortuit, între anii 1958-1959, 15 exemplare[64]. În bibliografia numismatică din România sunt cunoscute câteva articole, studii și capitole din câteva volume care cuprind analize mai mult sau mai puțin exhaustive privind problematica monedelor histriene din tipul „cu roata".[65]. În acest sens, sunt discutate aspecte privind producerea acestora (prin turnare și, mai rar, prin batere), implicațiile de natură spirituală privind simbolistica prezentă pe aversul acestora, circulația lor etc. Până în prezent, Constantin Preda a efectuat o ordonare a acestor monede în cinci serii, în primul rând după modul și, mai puțin, după nominal: „din punct de vedere ponderal, nu putem face o demarcație de la o grupă la alta"[66]. Cu acest prilej atrăgea atenția asupra dificultății demersului, întrucât erau variate, ca și a faptului că „între aceste grupe nu există limite fixe", fiind surprinse numeroase dificultăți care stau în fața catalogării monedelor, modul de clasificare fiind oarecum arbitrar". De asemenea, Gh. Poenaru Bordea propunea, ca ipoteză de lucru, existența unor serii succesive pentru respectivul tip monetar, cu nominaluri paralele[67].

La rândul nostru, am efectuat, din punct de vedere tipologic, după modul de execuție a pastilelor, după modul de realizare a roții, a legendei etc., prin stil și tehnică de execuție, o organizare a respectivelor monede în câteva serii principale în cadrul tipului general „cu roata", turnat la Istros. Constatăm, în acest sens, o serie timpurie, în care piesele sunt de diametre mici și păstrează numeroase resturi neuniforme de jur împrejurul piesei, datorită turnării lor sub formă de metal lichid în tipare; este foarte clar că nu există interes în eliminarea respectivelor adaosuri, simțul estetic nefiind prezent; de asemenea literele sunt redate într-o formă mai degrabă arhaică. Evident că și greutățile acestor exemplare sunt reduse. Urmează o a doua serie, care cuprinde piese monetare care au curățat flanul (în cea mai mare parte), existând doar resturi ale peduncului, în general restrânse, iar legenda de pe revers nu este centrată corect, oscilând ca poziționare în interiorul câmpului monetar. A treia serie, de dinaintea celor bătute, cuprinde monede de modul mare, care pot deține un foarte îngust rest de peduncul, dar impresia generală privind tehnica artistică monetară este superioară față de seria anterioară, iar legenda este foarte clară, atent executată și „liniară", poziționată, în cele mai multe cazuri, central. Până de curând, spre exemplu, diferențele de realizare a literelor din legendă erau privite ca „greșeli de grafie ale meșterilor gravori" sau „imperfecțiuni ale procedeului de turnare"[68].

Astfel, depozitul funerar pare să dețină monede din primele două serii, ceea ce ne facem să le includem, cronologic, secolului al V-lea a.Chr. Cele șapte exemplare din tipul istrian „cu roata cu patru spițe" au o greutate cuprinsă intre 0,49 și 0,88 g. Toate sunt turnate in tipare, iar dimensiunile diametrelor maxime variază intre 9 și 11 mm. Legenda de pe revers cu prescurtarea numelui coloniei, IΣT, apare cursiv, iar corespondențele din catalogul lui B. Pick aparțin numerelor 531 (un exemplar), 532 (patru exemplare) și 533 (două exemplare).

---

[64] TALMAȚCHI, CEALERA 2023: 247-249, Nr. 1-15.

[65] DIMITRIU 1954: 465-467; PREDA 1960: 21-35; OCHEȘEANU 1973-1975: 43-48; PREDA, NUBAR 1978: 32-37; SCORPAN 1980: 25-34; POENARU-BORDEA 1982: 149-150, Nr. 5-9, Pl. 35, Nr. 5, 8; MITREA 1982: 89-97; OCHEȘEANU, DICU 1981-1982: 447-450; MITREA 1984: 111-122; PREDA 1998: 61-66; TALMAȚCHI 2002: 17-28; TALMACHI 2011a: 100-101, Nr. 5.12; 110, 240-259, 333-343 (*passim*).

[66] „De aceea, este nevoie, ca atunci când operăm cu schema celor cinci grupe sau facem aprecieri asupra ei, să ținem seama de inconvenientele pe care le prezintă o astfel de clasificare" (*cf.* PREDA, NUBAR 1978: 34).

[67] POENARU BORDEA 1997: 57.

[68] PREDA, NUBAR 1978: 33.

Aspecte cronologice, ale semnificației și rolului depozitelor monetare funerare

Monedele din Catalog aparţin unor depozite funerare descoperite în mod întâmplător, prilejuite de executarea unor lucrări de amploare, efectuate cu mijloace mecanizate, pentru desființarea fostei gări centrale, din veacul al XIX-lea, a orașului Constanța și construirea ansamblului de locuințe de-a lungul străzii Traian. Existența unui personal redus de arheologi se constituie într-o trăsătură caracteristică a situației existente la Muzeul Regional de Istorie din Constanța, la mijlocul secolului al XX-lea, cu toate implicațiile care decurgeau de aici, privind posibilitățile de cercetare și supraveghere a unor lucrări edilitare. Echipele de arheologi se puteau deplasa foarte repede în cazul unor descoperiri doar dacă autoritățile comuniste anunțau, imediat, eventuale descoperiri arheologice, în cursul desfășurării lucrărilor edilitare. Dar, de obicei, nu se întâmpla așa. Și acest fapt a facilitat scurgerea unor bunuri de patrimoniu către populație. După cum se poate observa din Catalogul descoperirilor, lipsește contextul arheologic. În general, în ciuda unor inerente imprecizii de localizare, totuși și materialul ce nu provine din săpături arheologice are un rol aparte în studierea circulației monetare (mai ales că încercăm să recuperăm informații relevante de acum 50-60 de ani). Cu atât mai mult cu cât, din motive obiective, posibilitatea de a face, în mod sistematic, arheologie științifică riguroasă, era încă imposibil până la Edificiul Roman cu mozaic. De altfel, și echipele de specialiști de la muzeul din Constanța abia se coagulau după al Doilea Război Mondial și în debutul perioadei comuniste.

Aceste depozite sunt parte a unor inventare funerare specifice secolului al V-lea a.Chr., fiind printre cele mai timpurii descoperiri de acest tip cunoscute la Tomis. Este foarte posibil ca piesele din Catalog să provină exact din zona Gării Vechi, întrucât mare parte din monedele publicate până în prezent și restul inventarelor funerare provin din mormintele descoperite în zona ansamblului de blocuri de locuințe (A, B, C, D, E, F), care erau datate în cursul secolelor III a.Chr. - I p.Chr. Acum câțiva ani am publicat un alt depozit funerar, descoperit la 27 ianuarie 1968, într-un mormânt de incinerație, cercetat arheologic, pe strada Productelor, „în fața depozitului M.I.A.", zona Obor (Pl. I.2/2). Depozitul funerar cuprindea cinci semne monetare din categoria celor special turnate, cu scop de schimb și o monedă histriană din tipul „cu roata". Asocierea, prezentă într-un complex închis, între semnele monetare și moneda histriană, este o dovadă astfel atestată arheologic privind semnificația curentă a semnelor monetare în cadrul comunităților grecești și greco-autohtone, de la sfârșitul secolului al VI-lea a.Chr. și începutul secolului al V-lea a.Chr., fiind unica astfel de situație într-un complex închis. Tomisul, după modelul Istros, devine, din ce în ce mai mult, un centru colonial care poate fi adăugat în lista celor care turnau semne monetare. Fiind un punct economic și comercial, așezarea incipientă putea avea ateliere de prelucrat bronzul, forje și posibilități de creare a tiparelor. Este posibil ca tiparele să fi circulat între diferite centre de pe coasta de vest a Pontului Euxin, fiind folosite și în chore. Numărul de semne monetare descoperite până în prezent la Tomis, izolat sau în tezaure, îl depășește, simțitor, pe cel de la Istros. Este foarte posibil ca turnarea lor în tipare bivalve să fie un demers privat, încurajat de autoritatea locală, care asigura fluiditatea mediului comercial.

Depozitul funerar de pe strada Productelor a fost datat în prima jumătate a secolului al V-lea a.Chr.[69]. O primă mare însemnătate a acestei publicări a fost indicarea prezenței unui mormânt din veacul al V-lea a.Chr. în zona Tomis-ului sau, oricum, în împrejurimile sale. Până la acel

[69] TALMAȚCHI 2020: 334.

moment, necropolele tomitane nu sugerau, prin descoperiri, o posibilă cronologie așa de timpurie a așezării coloniale de la Tomis, deoarece cercetările arheologice nu au relevat morminte anterioare secolului al IV-lea a.Chr.[70]. Fapt cel puțin ciudat măcar dacă ne gândim la semnele monetare și monedele „cu roata" descoperite la Tomis, în cursul cercetărilor arheologice sau fortuit, până în prezent[71]. Mormântul cu semne monetare și moneda „cu roata" este descoperit la aproape 2 km în linie dreaptă de centrul peninsulei tomitane. Nuclee de locuire la momentul cronologic menționat nu trebuie căutate expres doar în jumătatea dinspre Cazinoul de astăzi, din peninsulă. Este foarte posibil ca, de-a lungul coastei maritime, unde sunt cunoscute Porțile 3-6 ale portului modern Constanța, să existe puncte de ancorare, de schimb comercial și chiar locuire, iar în apropierea lor să se dezvolte, pentru scurte perioade, mici arii funerare timpurii.

Odată cu publicarea și a acestor trei depozite funerare putem adăuga alte descoperiri specifice secolului al V-lea a.Chr., care vin să consolideze, în mod firesc, existența așezării de la Tomis, sub forma unui e*mporium* și a necropolelor adiacente, inclusiv din secolul al V-lea a.Chr.

Folosirea monedei și în alte practici ce depășeau strict domeniul său de aplicabilitate reprezintă un aspect secundar din cercetarea de specialitate, dar care a oferit informații interesante privind implicarea sa, prin intermediul personajului uman, în domenii total diferite, destinate scopului său primordial. Unul dintre aceste domenii este cel al practicilor funerare.

În mod teoretic, pentru perioada antică, monedele descoperite în morminte aveau o destinație precisă, ce ținea de viața spiritual-religioasă, iar când sunt mai multe asociate, se constituiau în depozite voluntare. Uneori, sunt preferate ca bijuterii sau alte accesorii, cele mai la îndemână fiind catalogate ca amulete[72]. Ele reprezentau, în general, așa cum s-a observat deja, atât pentru lumea greacă cât și pentru cea romană, numerar relict, care nu mai era folosit pe piața monetară locală sau zonală, fiind ieșite uneori și de câteva decenii din circulația monetară.

Toate piesele din Catalog provin din morminte, cu alte cuvinte au fost depuse la ani buni după pierderea valorii lor de piață și a eventualei lor circulații monetare. În general, pentru depunerea în morminte, se preferau monedele din bronz sau alte aliaje secundare. Totuși, spre exemplu, depozitele monetare care erau compuse din monede de aur sau de argint, nu-și pierdeau valoarea metalului, indiferent de momentul depunerii. Piesele descoperite și în mod izolat ca provenind din morminte consolidează constatarea privind folosirea documentului monetar ca „mod de plată" pentru trecerea defunctului sau defunctei către „lumea morților".

Două observații avem de făcut privind depunerea lor. Nu există o practică generalizată privind introducerea unei monede sau a mai multe exemplare în interiorul mormântului. De asemenea, există o predilecție pentru depunerea în morminte ca obol a pieselor „străine", chiar dacă erau și din metale nobile, pentru că, dincolo de valoarea intrinsecă, acestea nu aveau o viață lungă pe piața locală. Astfel că erau folosite ca „obol al lui Charon".

Un aspect foarte important privește stabilirea momentului cronologic relativ exact al depunerii acestor depozite monetare în inventarele mormintelor. În general, nu numai la Tomis, prudența este cuvântul de ordine în analiza depozitelor monetare funerare descoperite în necropolele antice. Totuși, depunerea lor poate aparține celei de-a doua jumătăți a secolului al V-lea a.Chr. Piesele de argint depuse, din Imperiul Ahemenid și din Parion, par să aparțină unor familii

[70] BUCOVALĂ 1967: 7, 9-22.

[71] TALMAȚCHI 2020: 341-350.

[72] TALMAȚCHI 2006: 72; vezi în acest sens și perforarea lor.

prospere care se puteau dispensa de aceste resurse de argint, atâta timp cât se renunța la ele, definitiv, în context funerar. În consecință, nu intră în categoria celor strânse în timp, ca numerar fără valoare de pe piața locală. Iar monedele „cu roata" sunt o prezență constantă și consistentă în secolul al V-lea a.Chr., la Tomis, fiind descoperite în toată aria peninsulară, atât în contexte arheologice, cât și fortuit. Este foarte posibil ca prezența sa consistentă să poată fi explicată prin turnarea acestui tip monetar în tipare bivalve și la Tomis. Prin urmare, ele nu apar în contexte mult mai târzii față de momentul de turnare sau batere.

Analiza comparativă, pornind de la datele specifice activității arheologico-monetare, poate oferi un tablou general cât mai complet în ceea ce privește situația concretă, înregistrată pentru fiecare zonă în parte. Ne-am dorit ca prin această contribuție și altele să restabilim o *restitutio in integrum*, între ceea ce se știa și ceea ce nu se cunoștea, până astăzi, din istoria și conținutul cercetărilor arheologice relativ timpurii, de după cel de al Doilea Război Mondial, în Constanța. Evident că nu o să se cunoască niciodată câte artefacte s-au pierdut, fără să le identificăm și să le apreciem la justa valoare. Cu atât mai mult cu cât zonele afectate de lucrările edilitare din anii '50-'60 ai secolului al XX-lea, de pe harta orașului, au fost mult mai multe, pe măsura epocii martore[73]. Aceeași situație era constatată, încă din 1966, când astfel de obiecte de patrimoniu arheologic erau considerate suficient de importante pentru a fi publicate[74].

Concluzii

Istoria coloniei grecești, a orașului roman și romano-bizantin Tomis, întinsă pe parcursul a 12 secole, a creat premiza constituirii și întinderii pe zone largi a mai multor necropole în afara zidurilor de incintă (care au fost „mobile", în funcție de demografia locală), pentru perioadele greacă, romană și romano-bizantină. Cercetările arheologice din necropolele tomitane preromane au prilejuit descoperirea a numeroase morminte, care conțineau și depozite funerare care aveau în compoziția inventarului inclusiv monede[75].

Monedele din Catalog sunt rezultatul unor descoperiri întâmplătoare, apărute în contextul unor lucrări de amploare, executate pentru reabilitare zonei peninsulare tomitane și a zonei cuprinse între Gara Veche și Gara Nouă, prin ansambluri de blocuri de locuințe. Realizarea acestor construcții, sub impulsul grabei, a depășirii planului și a termenului de predare, au reprezentat mereu un pericol pentru siguranța patrimoniului cultural mobil și imobil în România. Și, ca urmare, în aceste condiții, deseori, în anii '60 și '70 ai secolului al XX-lea, acest patrimoniu nu a ajuns în inventarele instituțiilor de profil, abilitate în deținerea și punerea în valoare științifică și expozițională.

Având în vedere aceste situații, era foarte greu să deții un control al acestor descoperiri, la care se adaugă numărul mic de specialiști disponibili de a ajunge, în chip fericit, să efectueze săpături de salvare. Ambele stări de fapt au înlesnit scurgerea de bunuri de patrimoniu către mediul privat. În ciuda lipsei contextului arheologic, materialul de față deține un rol aparte în studierea circulației monetare din anticul Tomis, mai ales pentru secolul al V-lea a.Chr.

---

[73] Asupra unor astfel de descoperiri, din mai multe puncte ale orașului, vom reveni și cu alte prilejuri, prin publicarea, cât mai exhaustivă, a ceea ce s-a mai putut salva pentru cercetarea de profil numismatică.

[74] Vezi descoperirile din anul 1966 publicate de ICONOMU 1968: 235.

[75] BUCOVALĂ 1967: *passim*.

Reactualizarea subiectului și completarea informației, prin posibilitățile de ordonare și interpretare a descoperirilor și prin repertorierea unui număr apreciabil de descoperiri, este oricând un „bun" câștigat în cercetarea de specialitate. Iar abordarea tuturor acestor restituiri din partea noastră este una *sine ira et studio*.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRESCU 2005 — Alexandrescu, P., *Histria VII. La zone sacrée d`époque grecque (fouilles 1915-1989)*, Ed. Academiei Române, București.

ALEXANDRESCU 1986 — Alexandrescu, P., *Histria în epoca arhaică (II)*, in: *Pontica*, 19, 19-32.

ALEXANDRESCU 1956 — Alexandrescu, P., *Izvoare grecești despre retragerea lui Darius in expediția scitică*, in: SCIV, 7/3- 4, 319-341.

ALRAM 1994 — Alram, M., *Daric*, in: *Encyclopaedia Iranica*, VII/1, 36-40 (available on-line at http://www.iranicaonline.org/articles/daric, accesat pe 20 noiembrie 2025).

BARBU 1977 — Barbu, V., *Necropole de epocă romană în orașele Pontului Stâng: caracteristici tipologice*, in: *Pontica*, 10, 203-214.

BARBU 1971 — Barbu, V., *Din necropolele Tomisului. I. Tipuri de morminte din epoca romană*, in: SCIV, 22/1, 47-68.

BARBU 1961 — Barbu, V., *Considérations chronologiques basées sur les données fournies par les inventaires funéraires des nécropoles tomitaines*, in: StCl, 3, 203-226.

BMC Mysia — Wroth, W., *Catalogue of the Greek Coins of Mysia*, The Trustees, London, 1892.

BUCOVALĂ 1967 — Bucovală, M., *Necropole elenistice la Tomis, Muzeul regional de arheologie Dobrogea*, Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea, Constanța.

BUZOIANU, BĂRBULESCU 2012 — Buzoianu, L., Bărbulescu, M., *Tomis. Comentariu istoric și Arheologic*, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Constanța.

BUZOIANU, BĂRBULESCU 2007 - Buzoianu, L., Bărbulescu, M., *Tomis*, in: Dimitrios Grammenos, V., Elias Petropoulos, K. (eds.), *Ancient Greek Colonies in the Black sea 2*, vol. 1, BAR International Series 1675 (I), Oxford, 290.

CANARACHE 1969 — Canarache, V., *Măști și figurine Tanagra din atelierele de la Callatis-Mangalia*, Muzeul de Arheologie Constanța, Constanța.

CARRADICE 1987 — Carradice, I., *The Regal Coinage of the Persian Empire*, in: Carradice, I. (ed.), *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires, The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, BAR 343, SNS Library/LLC, Oxford, 73-95.

CEALERA 2025 — Cealera, C., *Comunitatea Britanică din Kustendjie (1857-1882). Portrete din trecut*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște.

CHERA 1999 — Chera, C., *Necropole tomitane în contextul lumii romane vest-pontice (sec. I-IV p.Chr.)*, teză de doctorat, Universitatea "Ovidius" Constanța, Facultatea de Istorie, Drept și Științe Administrative, Constanța, *mss*.

CIORBEA 1996 Ciorbea, V., *Portul Constanța 1896-1996*, Ed. Fundației Andrei Șaguna, Constanța.

CUSTUREA, TALMAȚCHI 2009 Custurea, G., Talmațchi, G., *Evenimente politice și militare reflectate în orizonturi de tezaure monetare dobrogene,* comunicare susținută la Simpozionul Național de Numismatică, ediția a XXVI-a, Ministerul Culturii & Societatea Numismatică Română, 14-15 mai 2009, Băile Herculane.

CUSTUREA, TALMAȚCHI 2008 Custurea, G., Talmațchi, G., *Date noi despre tezaure monetare și descoperiri izolate aflate în colecții particulare*, comunicare susținută la Sesiunea Științifică Pontica 2008, Arheologie și istorie în bazinul vest-pontic, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 1-3 octombrie 2008, Constanța.

DIMA, TALMAȚCHI 2024 Dima, M., Talmațchi, G., *Tezaurul de monede histiene de argint descoperit la Goruni (com. Lipnița, jud. Constanța)*, in: ArhMold, 47, 81-90.

DIMTRIU 1954 Dimitriu, S., *Monede histriene autonome*, in: Condurachi, Em. (coord.), *Histria I. Monografie arheologică*, Ed. Academiei R.P.R., București, 465-467.

ICONOMU 1968 Iconomu, C., *Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun*, in: *Pontice*, 1, 235-268.

IRIMIA 2007 Irimia, M., *Unele aspecte privind raporturile dintre sciți, traco-geți și greci în zona vest și nord-vest pontică*, in: MemAntiq, 24, 371-418.

KELEŞ 2014a Keleş, V., *Parion Sikkelerinin Sirkülasyonu Işığında Parion'un Bölgesel Konumu*, in: Dörtlük, K., Tekin, O., Seyhan, R. B. (eds.), *Birinci Uluslar Arası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi 25-28 Şubat 2013*, Bildiriler, Antalya, 333-344.

KELEŞ 2014b Keleş, V., *Parion Nekropolü'nde Ele Geçen Dört Altın Obje Üzerine Yeni Bir Değerlendirme*, in: *Olba*, 22, 117-128.

KELEŞ 2011 Keleş, V., *Parion history from coins*, in: Melville, N., Holmes, McQ. (eds.), *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow 2009*, vol. 1, The International Numismatic Council, Spink & Son, Glasgow, 237-245.

KELEŞ, OYARÇIN, YILMAZ 2017 Keleş, V., Oyarçin, K., Yilmaz, M. D., *Roman colonisation of Parion in light of coins*, in: Caccamo Caltabiano, M. (ed.), *XV International Numismatic Congress Taormina 2015, Proceedings*, vol. I, Arbor Sapientiae, Roma-Messina, 908-913.

KLEIN 1999 Klein, D., *Sammlung von Griechischen Kleinsilbermünzen und Bronzen,* Nomismata. Historisch-Numismatischen-Forshungen, 3, Ennere, Milano.

LLOYD 1997 Lloyd, S., *Türkiye'nin Tarihi*, Çev. E.Varinlioğlu, Ankara.

MAGIE 2003 Magie, D., *Anadolu'da Romalılar, 3. Batı Anadolu Kent Devletleri*, Çev. N. Başgelen-Ö. Çapar, İstanbul.

MARCACCINI 2001 Marcaccini, C., *Costriure un'identita scrivere la storia; Archiloco paro e la colonizzazione di Taso*, Editore Università degli Studi di Firenze, Dipartimento di Scienze dell'Antichità „Giorgio Pasquali", Florence.

MITREA 1984 Mitrea, B., *Etape cronologice în relațiile Histriei cu geto-dacii pe baza monedelor*, in: *Thraco-Dacica*, 5/1-2, 111-122.

MITREA 1982 Mitrea, B., *Roata, simbol solar pe monede histriene*, in: *Pontica*, 15, 89-97.

OCHEȘEANU 1973-1975 Ocheșeanu, R., *Câteva considerații privind monedele de bronz cu roata și legenda IΣT*, in: BSNR, 67-69/121-123, 43-48.

OCHEȘEANU, DICU 1981-1982 Ocheșeanu, R., Dicu, P. I., *Monede antice și bizantine din Dobrogea*, in: BSNR, 75-76/129-130, 441-455.

OPPERMANN 2002 Oppermann, M., *Zum Problem nordwestpontisher Einflüsse und skythischer Präsenz in der Dobrudscha vom 7. Jh. V.Chr. Bis zum Hellenismus*, in: Gicheva, R., Rabadzhiev, K. (eds.), *Pitye. Studia in honorem Prof. Ivani Marazov*, Anubis, Sofia, 249-263.

PICK 1898 Pick, B., *Die Antiken Münzen Nord-Griechelands, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, 1, Druck und Verlag von Georg Reimer, Berlin.

PIPPIDI, BERCIU 1965 Pippidi, D. M., Berciu, D., *Din istoria Dobrogei. Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, Ed. Academiei R.S.R., București.

POENARU BORDEA 1997 Poenaru Bordea, Gh., *Emisiunile monetare din atelierele grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre (sec. VI î. Hr.-III). Un stadiu al problemei*, in: Potra, G. (ed.), *130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, Ed. Enciclopedică, București, 56-70.

POENARU BORDEA 1996-1998 Poenaru Bordea, Gh., *Découvertes monétaires en Roumanie 1994-1996 (XXXVIII-XL)*, in: *Dacia*, N.S., 40-42, 425-466.

POENARU BORDEA 1982 Poenaru Bordea, Gh., *Monnaies*, in: Suceveanu, Al., Vecerdea, Gh., Sion, Gh., Poenaru-Bordea, Gh., *Histria VI. Les Thermes Romains*, Ed. Academiei R.S.R./De Boccard, Bucarest-Paris, 149-166.

PREDA 1998-2003 Preda, C., *Noutăți numismatice histriene*, in: BSNR, 92-97/146-151, 19-25.

PREDA 2000 Preda, C., *Cu privire la începuturile orașului Tomis*. in: Iacob, M., Oberländer-Târnoveanu, E., Topoleanu, F. (ed.), *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare, 1950-2000, Omagiu lui Simion Gavrilă la 45 de ani de activitate, 1955-2000*, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea, 111-114.

PREDA 1998 Preda, C., *Istoria monedei în Dacia preromană*, Ed. Enciclopedică, București.

PREDA 1982 Preda, C. *Unele considerații privind geții din Dobrogea în secolele VI-IV î.e.n.*, in: *Thraco-Dacica*, 3, 19-24.

PREDA 1960 Preda, C., *Monedele histriene cu roata și legenda* IΣT, in: SCN, 3, 21-35.

PREDA, NUBAR 1973 Preda, C., Nubar, H., *Histria III. Descoperiri monetare 1914-1970*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1973.

PRICE, WAGGONER 1975 Price, M., Waggoner, N., *Archaic Greek Silver Coinage, Asyut Hoard*, V. C. Vecchi and Sons, Dorchester/London.

RĂDULESCU, SCORPAN 1975 Rădulescu, A., Scorpan, C., *Rezultate preliminare ale săpăturilor arheologice din Tomis (Parcul Catedralei), 1971-1974*, in: *Pontica*, 8, 9-54.

REGLING 1910 Regling, K., *Die Antiken Münzen Nord-Griechelands, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, 2.1., Die Münzen von Odessos und Tomis*, Georg Reimer, Berlin.

ROBU 2012 — Robu, A., *Les établissements mégariens de la Propontide et du Pont-Euxin: réseaux, solidarités et liens institutionnels*, in: Martinez-Sève, L. (ed.), *Les diasporas grecques du VIIIe à la fin du IIIe siècle av. J.-C.*, Presses Universitaire du Mirail, Toulouse / Pallas, 89, 181-195.

RUSCU 2002 — Ruscu, L., *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.

SCORPAN 1980 — Scorpan, C., *Vârfuri de săgeți-semne premonetare și monede histriene cu „roata" descoperite la Tomis*, in: SCN, 7, 25-34.

SCURTU 2010 — Scurtu, I., *Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*, Ed. Mica Valahie, București.

SNG Cop — *Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collections of Coins and Medals Danish National Museum, Mysia*, Einar Munksgaard, Copenhagen, 1945.

STANCOMB 2000 — Stancomb, W., *Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. XI, The William Stancomb collection of coins of the Black Sea region*, Oxford University Press, Oxford.

STOIAN 1962 — Stoian, I., *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, Ed. Academiei R.P.R., București.

STOIAN 1961 — Stoian, I., *La citta pontica di Tomis. Saggio storico*, in: *Dacia*, N.S., 5, 238-239.

TALMAȚCHI 2024a — Talmațchi, G., *Greeks, Romans and local population in the territory between Danube and the Black Sea 2nd century BC-1st century AD). An economic history from monetary perspective*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2024.

TALMAȚCHI 2024b — Talmațchi, G., *Un posibil tezaur de monede „cu roata" histriene descoperit la Corbu (com. Corbu, jud. Constanța)?*, in: ArhMold, 47, 71-80.

TALMAȚCHI 2024c — Talmațchi, G., *Observations Regarding the Presence of Olbian Dolphin-Shaped Signs from Dobrudja. A Perspective over the Greek-Native Relations*, in: *Il Mar Nero*, 11, 347-366.

TALMAȚCHI 2023a — Talmațchi, G., *Semne monetare provenind din descoperiri apărute în mediul local specific sud-vestului spațiului dobrogean*, in: ArhMold, 46, 63-81.

TALMAȚCHI 2023b — Talmațchi, G., *Despre o descoperire monetară de tip macedonean provenind din apropierea cetății Istros (com. Istria, jud. Constanța)*, in: ArhMold, 46, 83-95.

TALMAȚCHI 2023c — Talmatchi, G., *Monede celtice și geto-dacice în contextul comunităților locale din nord-estul Traciei (secolele III-I a.Chr.)*, Ed. Eikon, București.

TALMAȚCHI 2023d — Talmațchi, G., *Some aspects of silver coins from the official histrian workshop and from the local environment. Two new discoveries specific to the Hellenistic age*, in: Colesniuc, S. M., Talmațchi, G. M., Dumitrașcu, L. D., Paraschiv-Talmațchi, C., Cojoc, M., Scurtu, C. (ed.), *Constanța-Istorie, vecinătate, multiculturalitate*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 183-203.

TALMAȚCHI 2022a — Talmațchi, G., *Descoperiri monetare elenistice inedite în Tomis, chora tomitană și spațiul autohton dobrogean (1960-2015)*, in: Colesniuc, S. M., Talmațchi, G. M., Dumitrașcu, L. D., Paraschiv-Talmațchi, C. (ed.), *Porți deschise către civilizații Tomis-Constanța MMXXII. Centenarul încoronării*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 281-297.

TALMAȚCHI 2022b Talmațchi, G., *New Aspects Regarding the Circulation and Presence of the Callatian Coin of the Hellenistic Period in the Chora and in Areas of the Local Population*, in: CN, 28, 13-29.

TALMAȚCHI 2021 Talmațchi, G., *Considerații generale privind monetăria tomitană în perioadă elenistică*, in: Colesniuc, S., Talmațchi, G., Talmațchi, C., Dumitrașcu, L. (ed.), *Porți deschise către civilizații Tomis-Constanța MMXXI*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 261-280.

TALMAȚCHI 2020 Talmațchi, G., *Descoperiri de semne monetare în urma cercetărilor arheologice din Tomis (1968–2001)*, in: *Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice*, 6, 331-350.

TALMAȚCHI 2019 Talmațchi, G., *New information concerning the discovery of histrian coins of the „Wheel" type in Dobrudja*, in: *Oltenia, Studii și Comunicări. Arheologie-Istorie*, 26, 141-156.

TALMAȚCHI 2017a Talmațchi, G., *Points of views regarding the bronze coins in the colony Tomis and its chora. Presence, diffusion and circulation in the hellenistic era*, in: *Annali dell'Istituto italiano di numismatica*, 63, 105-134.

TALMAȚCHI 2017b Talmațchi, G., *Pentru o Restitution in Integrum-despre câteva descoperiri elenistice din jurul jumătății secolului XX*, in: *Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice*, 3, 275-305.

TALMAȚCHI 2012 Talmațchi, G., *Despre câteva descoperiri izolate de semne premonetare și monetare din teritoriul pontic,* comunicare susținută la Al XXIX-lea Simpozion Național de Numismatică, Societatea Numismatică Română & Complexul muzeal "Iulian Antonescu" Bacău, 15-17 iunie 2012, Bacău.

TALMAȚCHI 2011 Talmațchi, G., *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epocă autonomă. Iconografie, legendă, metrologie, cronologie și contramarcare*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.

TALMAȚCHI 2008 Talmațchi, G., *Noi descoperiri monetare preromane în Dobrogea*, comunicare susținută la Al XXV-lea Simpozion Național de Numismatică, Societatea Numismatică Română & Muzeul de Istorie Teleorman, 29-31 mai 2008, Alexandria.

TALMAȚCHI 2007 Talmațchi, G., *The Mints` issues from the Black Sea coast and other areas of Dobrudja the Pre-Roman and early Roman periods (6th Century BC-1st Century AD)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.

TALMAȚCHI 2006 Talmațchi, G., *Monedele de tip macedonean în Dobrogea*, Ed. 3T, Sfântu Gheorghe.

TALMAȚCHI 2005 Talmațchi, G., *Despre câteva descoperiri arheologice și monetare din Tomis*, comunicare susținută la Al XXII-lea Simpozion Național de Numismatică, Brașov, mai 2005.

TALMAȚCHI 2002 Talmațchi, G., *Monede cu roata descoperite la Histria (com. Istria, jud. Constanța)*, in: CN, 8, 17-27.

TALMAȚCHI, BĂJENARU 2004-2009 Talmațchi, G., Băjenaru, C., *Câteva semne monetare descoperite în Dobrogea*, in: BSNR, 98-103/152-157, 187-191.

TALMAȚCHI, CEALERA 2023 Talmațchi, G. M., Cealera, C., *Câteva descoperiri monetare histriene provenind din aria portului modern Tomis (1958-1959)*, in: *Peuce*, S.N., 21, 241-258.

TALMAȚCHI, CUSTUREA 2010 Talmațchi, G., Custurea, G., *Coin and archaeology Case study: the Dobrujan findings,* comunicare susținută la Conference *La Numismatica per l`Archeologia, l`Archeologia per Numismatica,* la Accademia di Romania in Roma/Musei dei Fori Imperial, Italy, 4-5 giugno 2010, Roma.

TALMAȚCHI, IONESCU 2025 Talmațchi, G., Ionescu, M., *Aspecte privind prezența monetară macedoneană la Kallatis și în chora (secolele IV-III a.Chr.). Noi descoperiri monetare*, in: Istros, 31 / *Tracii și vecinii lor în Antichitate: Arheologie, Artă și Istorie, Studia in Honorem Valerii Sîrbu la 75 de ani*, Ed. Istros, Brăila, 427-442.

TALMAȚCHI, MATEI 2003 Talmațchi, G., Matei, I., *Some pre-account issues discovered in Dobrudja*, in: *Strabon. Bulletin d'information historique*, I/2, 35-38.

TEKIN 2008 Tekin, O., *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, Sena Ofset, İstanbul.

TEZAURUL 2024 *Tezaurul de sculpturi de la Tomis-Constanța (Catalog)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.

TOPALOV 2003 Topalov, S., *Ancient Thrace: Contributions to the study of the Early Thracian tribal coinage and it's relations to the coinage of the Odrysians and the Odrysian Kingdom during the 6th-4th c. B.C.*, Ed. Nasko-1701, Varna.

TOPALOV 2005 Topalov, S. A., *Urban Bronze Coins of Small Denomination from the Propontis Area*, Ed. Nasko-1701, Sofia, 2005.

TOPALOV, BALABANOV, STOYANOV 2017 Topalov, S., Balabanov, P., Stoyanov, S., *Contribution to the Study of the Earliesr Anepigraphic Coins minted in Southwestern Thrace (middle of 6th century BC-first quarter of 5th century BC)*, Ed. Mind Print, Sofia.

TSANGARI 2011 Tsangari, D., *Myth and Coinage: Representations, Symbolisms and Interpretations from the Greek Mythology*, Alpha Bank, National Archaeological Museum, Numismatic Museum, Athens.

VULPE 1968 Vulpe, R., *Note de istorie tomitană*, in: *Pontice*, 2, 149-167.

SURSE WEB

A Handful of Sigloi https://ancientnumis.substack.com/p/a-handful-of-sigloi?utm_campaign=post&utm_medium=web (accesat pe 01.12.2025).

Encyclopaedia Iranica http://www.iranicaonline.org/articles/daric (accesat pe 20 noiembrie 2025).

Poveștile Mării Negre https://povestilemariinegre.ro/constanta-ultimului-veac-i-de-la-un-orasel-ruinat-la-perla-marii-negre/ (accesat pe 01.12.2025).

Ziare.com https://ziare.com/tezaur/tezaur-statui-tomis-constanta-descoperire-arheologica-exceptionala-video (accesat pe 01.12.2025).

LIST OF ILLUSTRATIONS

Pl. I. 1. Location of the Old Station. Detail on a map of the city of Constanța in 1922 (source: https://povestilemariinegre.ro/constanta-ultimului-veac-i-de-la-un-orasel-ruinat-la-perla-marii-negre/); 2. Location on a map of the Old Train Station area (1) and the area with the tomb composed of monetary signs and coins „with the wheel" on Productelor Street (2).

Pl. II. 1. Old Train Station in the 1910s with the two buildings (1 and 2); 2. Location of the former Old Train Station. Today, the Lawyers' Association and the Chamber of Notaries of Constanța are built on that site (source: Google Earth Pro).

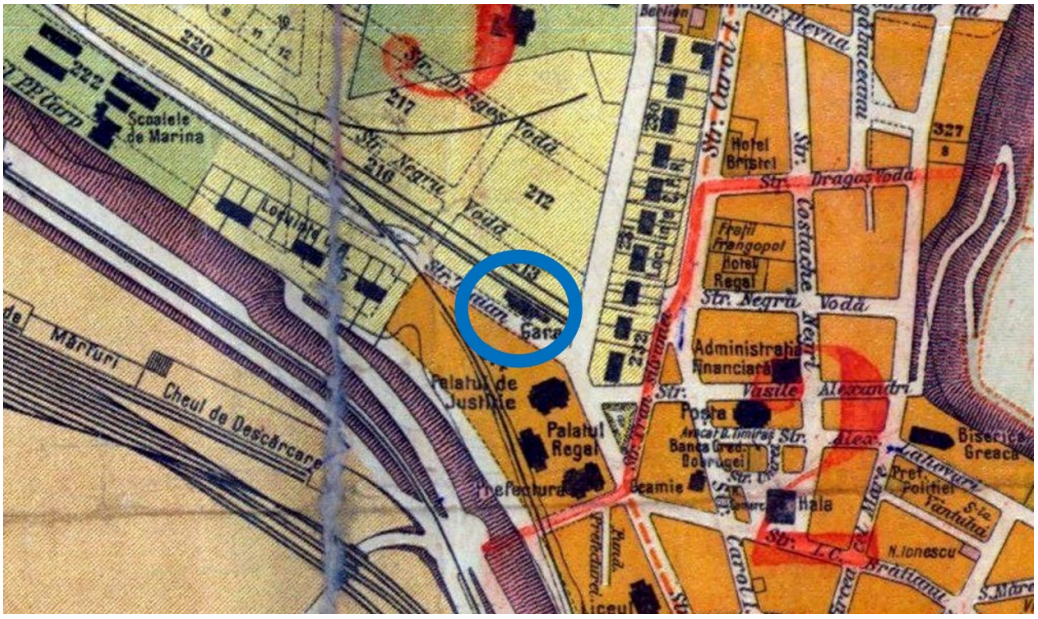
Pl. III. Snapshots from the discovery of the hoard of sculptures in Constanța (1962) (MNHAC photo/cliché archive).

Pl. IV. 5th century BC funerary coin deposits discovered at Tomis (1-4 Persian siglos, 5-12 drachmas from Parion, 13-19 "wheel" coins from Istros).

Pl. V. 1. Map of the Achaemenid Empire around 500 BC, with the location of the mint at Sardis (source: https://ancientnumis.substack.com/p/a-handful-of-sigloi?utm_campaign=post&utm_medium=web); 2. Map of the Greek fortresses on the shores of the Hellespont and the Propontis (location of the Parion colony) (*apud* ROBU 2012: 195).

Pl. VI. 1. Map of the Troas region with the location of the Parion colony (*apud* KELEȘ, OYARÇIN, YILMAZ 2017: 908, Fig. 1); 2. Aspects from the archaeological research at the „Cathedral Park" point, 1971-1975 (MNHAC photo/cliché archive).

1

2

Pl. I. 1. Localizarea Gării Vechi. Detaliu pe o hartă a orașului Constanța la 1922 (sursa: https://povestilemariinegre.ro/constanta-ultimului-veac-i-de-la-un-orasel-ruinat-la-perla-marii-negre/); 2. Localizarea pe hartă a zonei Gării vechi (1) și a zonei cu mormântul compus din semne monetare și monede „cu roata" de pe strada Productelor (2).

1

2

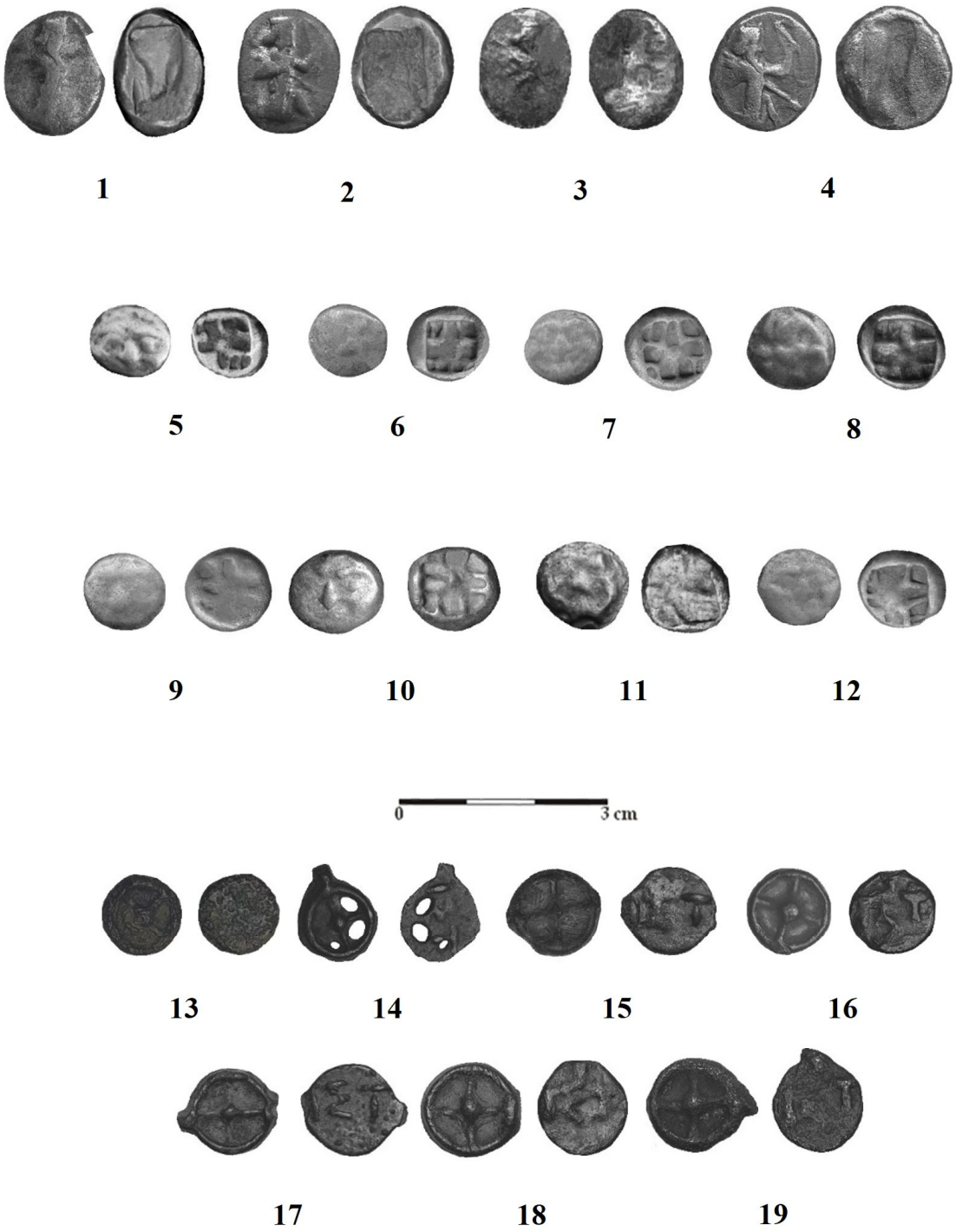

3

Pl. II. Gara Veche în anii 1910 cu cele două corpuri de construcții (1 și 2); 3. Localizarea poziției fostei Gări Vechi. Astăzi, pe locul respectiv, sunt construite Baroul avocaților și Camera Notarilor Publici din Constanța (sursa: Google Earth Pro).

Pl. III. Instantanee de la descoperirea tezaurului de sculpturi de la Constanţa (1962) (arhiva foto/clișee MINAC).

Pl. IV. Depozite monetare funerare din secolul al V-lea a.Chr. descoperite la Tomis (1-4, *sigloi* persani; 5-12, drahme din Parion; 13-19, monede „cu roata" din Istros).

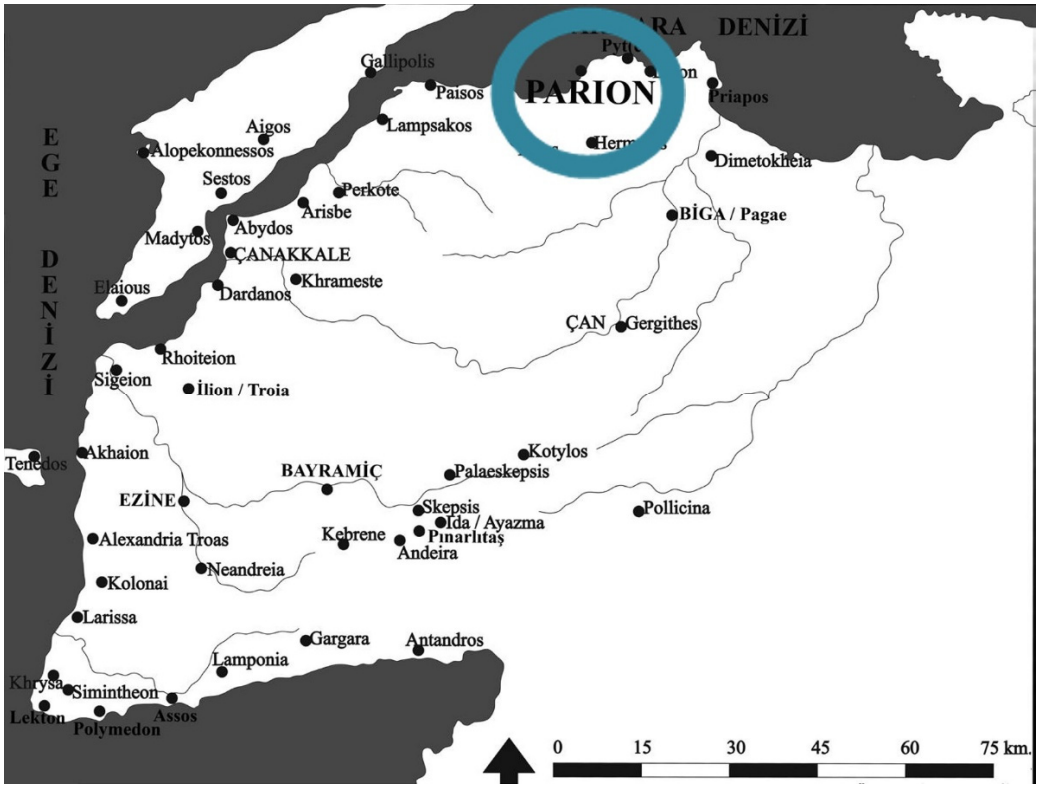

1

2

Pl. V. 1. Harta Imperiului Ahemenid în jurul anului 500 a.Chr., cu poziționarea monetăriei de la Sardis (sursa: https://ancientnumis.substack.com/p/a-handful-of-sigloi?utm_campaign=post&utm_medium=web); 2. Harta cetăților grecești de pe țărmurile Hellespontului și ale Propontidei (cu localizarea coloniei Parion) (*apud* ROBU 2012: 195).

1

2

Pl. VI. 1. Harta regiunii Troas cu localizarea coloniei Parion (*apud* KELEŞ, OYARÇIN, YILMAZ 2017: 908, Fig. 1); 2. Aspecte de la cercetarea arheologică din punctul „Parcul Catedralei", anii 1971-1975 (arhiva foto/clişee MINAC).